

УДК: 005.93

Л.О. Лігоненко

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТРАКТУВАНЬ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ»

У статті критично проаналізовано наявні тлумачення нового виду управління — економічного — та викладено авторську позицію щодо його змісту.

The existing interpretation of a new type of management — economic is critically analysed and the author's line item concerning its content is stated in the article.

Ключові слова: економічне управління, контролінг, бюджетне управління, фінансове управління.

За умов переорієнтації підприємців із короткострокових прибутків на довгострокове успішне господарювання, стійке економічне становище відновлюється інтерес як фахівців-практиків, так і науковців до економічної роботи, економічних методів та інструментів управління. Це приводить до виникнення та поширення нового для України виду управління — економічного.

Проведене дослідження сутності та тлумачення змісту терміна «економічне управління» дозволяє констатувати, що в сучасній науковій літературі має місце неоднозначність, а іноді суперечливість трактувань, що призводить до надто широкого або завузького тлумачення цього поняття.

Метою даної статті є систематизація та критичний аналіз наявних підходів до тлумачення змісту економічного управління підприємством.

Одними з перших термін «економічне управління» використали Денисова А.Ю. та Жданова С.А. у монографії «Економічне управління підприємством та корпорацією» [1]. Дослідники виокремили та розмежували функціональні сфери трьох видів управління — організаційного, виробничого та економічного — і подали перелік завдань, які можуть бути виконані у процесі кожного виду управління.

Перелік завдань економічного управління є найбільш широким та охоплює різноманітні питання, які прямо чи опосередковано пов'язані з формуванням прибутку та забезпеченням високоефективної діяльності підприємства: обґрунтування обсягів виробництва продукції, інвестиційних проектів, найраціональнішого управлінського рішення щодо різних аспектів діяльності підприємства, цін на продукцію підприємства, здійснення різних видів тематичного аналізу, обґрунтування внутрішніх нормативів використання різних видів ресурсів, планування та розподіл прибутку, пошук резервів зростання ефективності діяльності тощо.

У навчальному посібнику визнаного російського дослідника проф. Панагушина В.П. економічне управління підприємством трактується як «напрямок менеджменту, що забезпечує досягнення тактичних і стратегічних цілей підприємства на основі економічного і фінансового планування, контролю і регулювання внутрішніх і зовнішніх економічних стосунків» [2].

Визнано, що однією із провідних функцій управління підприємством є економічне планування, сутність якого полягає в обґрунтованому визначенні потреб ринку, шляхів

та засобів його насичення, максимального завантаження потужностей підприємства на основі організаційної, виробничої і фінансово-господарської діяльності підприємства. За допомогою економічного планування визначається рівень економічних показників виробництва, що відображають потребу ринку, розрахунок точки беззбитковості, ефективне використання виробничих і трудових ресурсів. Економічне планування дозволяє спрогнозувати економічні показники діяльності підприємства, а також заздалегідь виробити заходи щодо підвищення ефективності виробництва, рентабельності продукції і запобігання економічній кризі на підприємстві.

Абсолютно справедливо зосереджено увагу на тому, що економічне планування слід відрізняти від фінансового: останнє має на меті оцінку фінансових ресурсів, необхідних для досягнення планових економічних показників. Фінансове планування має повністю ґрунтуватися на економічному і залежати від обраних цілей (бути підпорядкованим їм) і стратегій щодо обсягів виробництва і продажів продукції.

Повністю коректно визначена і друга невідмінна складова частина економічного управління: «регулювання стосунків через економічні механізми здійснюється шляхом розробки та контролю за дотриманням внутрішніх положень (регламентів) підприємства щодо управління витратами, ціноутворення, оцінки діяльності підрозділів, оплати праці персоналу тощо» [2]. Тобто економічне управління — це не тільки аналітична та планова робота, а й розробка інструментарію забезпечення досягнення розроблених планів — внутрішніх нормативних положень (норм, правил, регламентів тощо), орієнтованих на досягнення визначених стратегічних цілей діяльності підприємства та розроблених планів з окремих параметрів господарювання.

Навчальний посібник російського автора В.В. Ефімова «Економічне управління організацією» [3] з огляду на перелік тем та об'єктів вивчення (ресурси і продукти, трудові ресурси підприємства і продуктивності праці, собівартість продукції, витрати виробництва, методи оцінки інвестицій і економічної ефективності) за сутністю є викладенням традиційного курсу «Економіка підприємства». Сукупність розглянутих питань науковець охарактеризував як «економічну модель управління організацією», але, на жаль, спеціального параграфу, присвяченого розкриттю її змісту, в посібнику немає.

Інший підхід закладено в логіку архітекtonіки навчального посібника «Економічне управління організацією» російських авторів Рижова В.В. та Петрова В.В. [4]. Основна ідея його побудови полягає у такому твердженні: в умовах невизначеності та обмеженості ресурсів недостатньо знати резерви виробництва; головна увага повинна приділятися заходам з удосконалення виробничого процесу. Посібник присвячено інструментарію прийняття управлінських рішень з багатьох питань, зокрема і найголовнішого — з проблематики управління витратами.

Молодий російський науковець Безрідний О.Ю. вважає, що серцевиною економічного управління є моделювання фінансових потоків. У своїй дисертації «Економічне управління підприємством на основі моделювання фінансових потоків» [5] він розглядає перш за все інструментарій управління фінансами — моделі оптимізації грошового потоку, сучасні технології фінансового планування та бюджетування.

Інший молодий науковець Росії — Хомутова Ю.В. [6] у своїй науковій статті доводить, що економічне управління підприємством доцільно налагоджувати відповідно до концепції управління вартістю підприємства. Такий вибір обґрунтовується тим, що традиційний показник виміру ефективності бізнесу — прибуток — не дозволяє оцінити

стан справ у таких аспектах діяльності підприємства, як інновації, клієнтська політика, кваліфікація та лояльність персоналу тощо. Надмірна зацікавленість у отриманні короткострокових прибутків може в подальшому призвести до великих збитків, зниження частки ринку і, зрештою, краху підприємства.

Базуючись на сучасних підходах, можна вітати дану точку зору. Дійсно, сучасність потребує інших вимірників успіху підприємства, основним критерієм ефективності бізнесу та якості управлінських зусиль стає вартість підприємства. Налагодження економічного управління має орієнтуватися саме на цю інноваційну економічну категорію, але правильно її трактувати. Мова повинна йти про ціннісноорієнтоване економічне управління, яке має на меті формування цінностей для усіх груп стейкхолдерів підприємства: інвесторів (власників), держави (соціуму), персоналу та кредиторів підприємства. Такий підхід дозволить суттєво розширити перелік об'єктів економічного управління. Ними стають усі чинники зростання цінності (вартості) підприємства, а не тільки прибуток.

В Україні необхідну теоретичну базу впровадження економічного управління було закладено відомим підручником «Економіка торговельного підприємства», який видав ще 1998 р. авторський колектив кафедри економіки підприємництва Київського національного торговельно-економічного університету (КНТЕУ) — Мазаракі А.А., Лігоненко Л.О. та Ушакова Н.М. [7].

Хоча термін «економічне управління» у цьому підручнику не застосовується, усі його розділи присвячені саме управлінню тими чи іншими параметрами діяльності підприємства: товарооборотом, закупівлями, товарними запасами, продуктивністю та оплатою праці, доходами, витратами та фінансовими результатами, активами та капіталом, ризиками.

Власне українські науковці (автор цієї статті був серед них) випередили своїх російських колег у розумінні необхідності впровадження саме управлінського підходу, в визнанні економічних показників діяльності підприємства об'єктами управління, тобто цілеспрямованого впливу з метою досягнення цільових параметрів діяльності (один із них — прибуток), визначених власниками підприємства. Було запропоновано концептуально нові для того часу підходи до економічної роботи, введено поняття «можливе» та «необхідне (цільове)» значення того чи іншого показника, запропоновано алгоритми для проведення економічних розрахунків усіх показників діяльності підприємства з орієнтацією на обсяг цільового прибутку.

Після виходу підручника працівники кафедри економіки підприємництва КНТЕУ підготували низку навчальних посібників з управління різними аспектами та параметрами діяльності підприємства: ризиками, грошовими потоками, дебіторською заборгованістю. Сьогодні практично усі наукові та дипломні роботи кафедри мають у своїх назвах слово «управління», яке поєднується з певними економічними показниками; захищена низка докторських та кандидатських дисертацій із проблематики окремих складників економічного управління підприємством. Таким чином, саме кафедра стала фундатором нового напрямку в менеджменті — економічного управління — на теренах України.

Наукові розробки КНТЕУ достатньо швидко знайшли в Україні своїх прибічників та послідовників.

Так, український науковець Дядечко Л.П. розкриває сутність економічного управління підприємствами туристичного бізнесу [8]. Базові положення її підходу полягають у та-

кому: управління — це процес впливу на об'єкт управління з метою одержання певного результату; результатом в економічному управлінні підприємством виступає прибуток; постійне одержання прибутку не є випадковістю, а є наслідком планової діяльності, основним важелем економічного впливу на об'єкт управління є план.

З огляду на ці базові твердження сформульовано висновок, що під економічним управлінням слід розуміти перспективне (стратегічне), поточне та оперативне планування, а також організацію і контроль за виконанням планів. Оскільки планові показники є основою для пов'язування стратегій, цілей і завдань діяльності підприємства та засобом їх досягнення, економічне управління суб'єктом господарювання полягає в розробленні планів діяльності та заходів забезпечення їхнього виконання на велику, середню і малу перспективи. Запропонована модель економічного управління підприємством майже нічим не відрізняється від класичної інтерпретації основних функцій управління та їх взаємозв'язку.

Таким чином, у трактуванні цього дослідника економічне управління зводиться до розроблення стратегії та тактики діяльності суб'єктів підприємництва, планів щодо здійснення господарювання, а також дій та заходів, що передують процесу їх розробки (аналіз економічної інформації, постановка альтернативних завдань та здійснення альтернативних розрахунків із вибором найкращого варіанта) та здійснюються під час їх реалізації (контроль за виконанням планів та складання звітів).

Підтримуючи в цілому дану точку зору, слід зробити декілька зауважень: 1) вже було визначено, що прибуток — не самоціль та не єдино можливий і доцільний цільовий показник; 2) у запропонованій моделі акцент зроблено на процесі розроблення планів та відсутній модуль «заходи із забезпечення досягнення планів», який є надзвичайно важливим.

Молодий український дослідник Зозуля П.В. у підготовленій дисертаційній роботі «Економічне управління кредитною діяльністю торговельного підприємства» [9] трактує економічне управління як «сукупність способів і методів впливу на діяльність підприємства, спрямованих на реалізацію його економічних цілей та завдань шляхом порівняння реальних та необхідних ресурсних можливостей». Головним результатом економічного управління він визнає забезпечення стійкого фінансового стану підприємства і підвищення його прибутковості. З огляду на це однією зі сфер економічного управління є управління кредитною діяльністю торговельного підприємства. Такий підхід, з одного боку, є прикладом акцентування уваги саме на активному складнику — «сукупності способів та методів впливу», з другого — власне фінансовий менеджмент визнано складовою частиною економічного управління, що, з нашого погляду, є цілком справедливим.

В окремих українських вищих навчальних закладах, як і в російських, почали впроваджувати спеціалізовану дисципліну «Економічне управління підприємством» (для фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»).

Так, викладання дисципліни «Економічне управління підприємством» здійснюється в Харківському економічному університеті. Як свідчить конспект лекцій, який підготували Гончаров А.Б. та Олейнікова Н.М. [10], економічне управління — це наука управління підприємством, спрямована на досягнення його стратегічних і тактичних цілей. Вона обумовлена потребами сучасного етапу розвитку ринкової економіки. Враховуючи різноаспектні інтереси суб'єктів господарювання, зауважимо, що економічне

управління підприємством об'єднує «універсальні методи, напрацьовані ринковою цивілізацією» та дозволяє досягти компромісу інтересів у питаннях регулювання маси і динаміки прибутку, збільшення майна акціонерів, контролю за курсовою вартістю акцій, дивідендної політики, підвищення вартості підприємства тощо.

Об'єктами вивчення є: принципи формування системи бюджетного управління; організація бюджетного процесу; технологія складання, аналізу контролю й коректування бюджетів підприємства; принципи і технологія управління коштами підприємства; організація інформаційної підтримки бюджетного управління підприємством; технологія й інструменти проведення фінансової діагностики підприємства; особливості управління робочим капіталом у контексті стратегічних і оперативних управлінських рішень; принципи управління та підходи до формування інвестиційного портфеля підприємства; методи оцінки фінансових і реальних інвестицій, а також оптимізації інвестиційного портфеля підприємства; стратегічні й операційні аспекти обґрунтування вибору джерел фінансування підприємства; методи оптимізації величини та структури капіталу підприємства і вибору дивідендної політики.

Таким чином, розробники цієї дисципліни вбачають мету економічного управління підприємств у створенні економічних передумов досягнення стратегічних та тактичних цілей та визначають основні інструменти для забезпечення реалізації цієї мети — бюджетне та фінансове управління.

У Київському національному економічному університеті запроваджено проведення бізнес-тренінгу «Економічне управління підприємством: технології діагностування та вирішення внутрішньогосподарських проблем» (розробник тренінгу — к.е.н., доц. Лозовик Ю.М.) [11].

Як свідчить Програма тренінгу, навички економічного управління підприємством у студентів формуються шляхом вивчення таких тем, як: 1) економічний порядок на підприємстві та інструменти його забезпечення (технологія виявлення внутрішньогосподарських проблем і економічні способи їх розв'язання; збалансування цілей і завдань учасників управлінського процесу); 2) бюджетне управління на підприємстві (організація системи бюджетування на підприємстві (концепція управління за центрами відповідальності); складання та взаємоузгодження операційних бюджетів; аналіз та оцінка виконання операційних бюджетів підприємства); 3) фінансове управління на підприємстві (складання та взаємоузгодження фінансових бюджетів, фінансова діагностика господарської діяльності підприємства). Після теоретичної частини тренінгу передбачено проведення ділової гри, в ході якої учасники мають можливість приймати рішення з питань матеріально-технічного постачання, виробництва та реалізації продукції з врахуванням кінцевої економічної мети, яка повинна бути досягнута.

На основі назв запропонованих для вивчення тем можна зробити висновок, що в цілому логіка побудови бізнес-тренінгу відповідає поширеним уявленням, зокрема харківських науковців. Розробники даного тренінгу розуміють під економічним управлінням підприємством систему виявлення внутрішньогосподарських проблем, формування системи цілей та завдань учасників управлінського процесу та визначення економічних способів їх подолання (розв'язання). Основним засобом економічного впливу визнано бюджетне управління, тобто складання та контроль за реалізацією взаємоузгоджених операційних та фінансових бюджетів. Засобом перевірки дієвості бюджетного управління є проведення діагностики господарської діяльності підприємства.

Заявлене розуміння поняття «економічне управління підприємством» сформовано відповідно до концепції контролінгу. Воно базується на структуруванні підприємства за центрами відповідальності (ЦФВ) та здійсненні цільового бюджетного управління їх діяльністю. Перелік бюджетних показників встановлюється виходячи зі статусу ЦФВ (ролі у процесі формування прибутку). Бюджетне управління передбачає не тільки розробку бюджетів, а й сприяння забезпеченню досягнення бюджетних (цільових) підконтрольних показників на основі прийняття відповідних управлінських рішень, економічного стимулювання (зацікавленості) ЦФВ.

Проведений критичний огляд наявних напрацювань дозволяє сформулювати такі висновки. Термін «економічне управління підприємством» набуває все більшого поширення та визнання. Узагальнюючи наявні напрацювання, економічне управління підприємством можна визначити так: це один із напрямків науки управління підприємством, який, базуючись на засадах концепції контролінгу, охоплює економічний інструментарій (економічні методи та прийоми) розробки та забезпечення виконання планів розвитку (діяльності), спрямованих на досягнення визначених стратегічних цілей (передумов та факторів зростання цінності (вартості) підприємства).

Запропоноване визначення дозволяє перейти до структурування економічного управління, визначення його складників та інструментарію, що і стане предметом наших подальших досліджень.

1. *Денисов А.Ю.* Экономическое управление предприятием и корпорацией / А.Ю Денисов, С.А. Жданов.— М.: Дело и Сервис, 2002.— 416 с.;
2. *Экономика предприятия: конспект лекций / под ред. д.э.н. проф. П.П. Панагушина.*— М.: ИВАКО Аналитик, 2001;
3. *Экономическое управление организацией: учебное пособие / сост. В.В. Ефимов.*— Ульяновск: УЛГТУ, 2009.— 156 с.;
4. *Экономическое управление организацией: учеб. пособие / В.В. Рыжова, В.В. Петров.*— М.: ИЦ РИОР, ИНФРА-М, 2012.— 248 с.;
5. *Безродных А.Ю.* Экономическое управление предприятием на основе моделирования финансовых потоков: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05, 08.00.10 / А.Ю. Безродных.— Хабаровск, 2002.— 154 с.;
6. *Хомутова Ю.В.* Экономическое управление предприятием на основе концепции управления стоимостью предприятия / Ю.В. Хомутова // Вестник Московского авиационного института.— 2007.— Т. 14, № 3;
7. *Економіка торговельного підприємства: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / А.А. Мазаракі, Л.О. Лігоненко, Н.М. Ушакова.*— К.: Хрещатик, 1999;
8. *Дядечко Л.П.* Економіка туристичного бізнесу [Електронний ресурс] / Л.П. Дядечко.— Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/duadechko34.htm.— 26.04.2012;
9. *Зозуля П.В.* Економічне управління кредитною діяльністю торговельного підприємства: дис. ... на здоб. ступ. канд. экон. наук: 08.07.05 / П.В. Зозуля.— Донецьк, 2006.— 18 с.;
10. *Гончаров А.Б.* Економічне управління підприємством: конспект лекцій / А.Б. Гончаров, Н.М. Олейникова; Харк. нац. экон. ун-т.— Х.: Вид. ХНЕУ, 2009.— 366 с.;
11. Сайт «Битва Титанів (Battle of Titans)» [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.battleoftitans.com.ua>.— 28.04.2012.